

brez duha in okusa bo! — naj jo pa dá kuhati v osoljeni vodi, bo vidil: kako cukrenat okus bo imela in kak močnega čebulnatega duha bo! In v čem je ta razloček? V tem le: Sol vzame vodi razkrojivno moč; osoljena voda tedaj tistih drobcev ne more sočivju in zelenjadi vzeti, od katerih imajo duh, okus in rahlost, ki je prijetnih stori. Iz tega se lahko zapopade, kar vsaka kuharica vé, da ni vse eno: kakošno jed ob kuhi soliti ali po kuhi. Naj solimo potem še tako, ne bomo vendar več dosegli tega, kar se je doseglo, ko je jed ob kuhi soljena bila.

Sloystvine reči.

Opomba o doveršivnih glagolih.

Est modus in rebus —

V novih slovenskih spisih beremo pogosto nekako rabo glagolov, ki je slovenščini le vsiljena in ne prirojena, kar se gotovo iz tega vidi, ker je ni ne slišati med Slovenci, ne najti v pisani nobene poprejšnje dôbe, od druge strani pa dela brez potrebe razun dvoumja tudi neprebavljivo terdobo v jeziku; je tedaj gotovo napčna, in se je je treba ogibati. Tako, postavim, piše marsikteri današnji dan: pošiljam, če tudi le enkrat pošlje; pokazuje namesti pokaže ali pokazi — ta razloček naj vsak sam najde, kakor hoče —, zahvaljujem, razločujem, raztergujem itd. Vsak nenapet Slovenec govori in piše v prostem govoru: zahvalim, razločim, raztergam itd., kar je prav, razločno in lepo, ker je neprisiljeno in v prirojenem duhu jezika. Vsak ptič le po tem lepo poje, kakor mu je kljun zrastel. —

Sostavek „Slovenske Bčele“ št. 1—8., l. 1853, ki z veliko gorečnostjo skazuje in terdi, da je naša dosedanja „raba glagolov doveršivnih kriva, ptuja, zatrošena, jemlje slovenščini izvirno posebnost, jo neizrečeno pači“ —, je, kakor se vsak dan bolj prepričamo, nekteremu slovenskemu pisatelju glavo prenapel, mu jo celò zmešal in ga skorej primoral nedoveršivne glagole vsemu dosedanjemu pisanju in govorjenju nasproti vsiliti, ker se mu v navedenih izgledih omenjenega sostavka go-reče dokazuje, da staroslovenščina z vsimi drugimi slovenskimi narečji vred v določnem naklonu sedanjega časa namesti pri nas navadnih doveršivnih le nedoveršivne ali ponavljavne glagole rabi.

Če se pa temu nasproti more spričati, da je naša sedanja raba doveršivnih glagolov staroslovenščini popolnoma enaka, bo vsakter lahko spoznal, da se mora našemu narečju le v čast in ne v grajo šteti, da se je to, kakor tudi marsikaj družega, n. pr. dvojniki (Dual), ime Slovenec itd., kar so druge slovanske narečja zgubile, pri nas zvesto ohranilo.

To pa spričati ni teško, ker vsak lahko vidi, če se le nekoliko soznaniti hoče s staroslovenščino, da že v navedenem izgledu omenjenega sostavka je zmota, in ni res v staroslovenščini: Mat. 10, 16. „Se jaz pošilaju vas, jako ovce posred vlk“. Ne „posilaju“ ampak „poslú“, to je, po naše „pošljem“ se bere v staroslovenščini omenjenega mesta. Ta zmota pa pride od tod, ker je veliko knjig, ki jih imenujejo staroslovenske knjige, katerih jezik so pa Rusje v poznejih časih tako prevergli ali bolj prav reči tako popačili, da je le malo staroslovenščine v njih ostalo. Kdor tedaj hoče pravo staroslovenščino dobiti, je mora v knjigah perve dôbe iskati. Ostromirov evangeli, akoravno ga je Rus prepisal in v njem po svojem narečju marsikaj prenapredil, ima tukaj vendar še prav Mat. 10, 16. in 11, 10. „poslú“. Tako ima tudi Sazava-Emavski evangeli „poslú“, ne „posilaju“, tako tudi: Marc. 1, 1; in Mat. 23, 34. ima Ostromir „sljú“ in Saz-Em. „šljú“. Mat. 27, 17. „otpuščú“ itd. In da je Trubar

Luk. 13, 46. doveršivni glagol „poročim“ v določnem naklonu sedanjega časa v pravem slovenskem duhu pisal, nam pričajo med drugimi neprecenljivi Frisinški ulomki III. 40., kjer se ravno tako ta glagol bere: „poručú vsa moja (svoja) slovesa“ itd. (Konec sledí.)

O literarni zapuščini

Josipine Turnogradske Tomanove.

„Kdor angelja pogreša, joka naj z menoj!“
Young.

Spomnile ste domu koristne „Novice“ zapuščine Josipine Turnogradske — i to mi je razvezalo potrebne besede sledeče, ki jih, ako ravno s presumenim sercom, stavim zato, ker čutim, da sem jih domovini, rojakom, spominu i neizginljivi ljubezni prečudnega bitja dolžan.

Potekla je ura naj blagejšemu bitju, — ko je Josipina, naj vrednejša hči domovine, premila i ljubeznjiva moja ženka, zatisnila svoje mile očesa, i shrepnela k večnemu viru.

Umerla je — ah, da umerla! Al neumerjoča bo večno živela! — Pila si je neumerjočnost iz vedno lijočega toka natvore, iz krasote zemljice, iz veličanstva nebes, iz svita resnice, iz sreče ljubezni in iz spoznanja Boga, — pila si vedno živeče kapljice zarne v svoje čisto, preblago serce, v jasni in bistri svoj um, — i jih je vlila v čudotvorne besede preljube matere svoje.

Gotovo bo slednega Slovana razveselilo v serce, ko bode zaslišal, da Josipina, ako ravno je bila tak rano od zemlje skipela, je veliko iz neizmernih zakladov uma i serca zapustila svojemu narodu. Al koliko višerodnih videj — bogapolnih uzorov, ki se niso izrekli, le v zakritem, žarečem morji njenih občutkov plameli — je vzela seboj v tihi grob!

Morebiti ni bilo kmalo bitja i posebno ne deklice pod solncem, ki bi bila toliko darov od nebes sprejela, serce i um razmerno, vsestrano si tak odgojila, natvoro, človeka, Boga tak razumela, toliko znanstev v védah i umah si prilastila, — ki bi v vsem tak popolna bila v taki mladosti kot ona, ki je zdaj med nami ni več!

Nad njo so se besede nekega izverstnega spisatelja do čuda izpolnile, da človek, ki mu genij v sercu živí i kipí, se zamore osamljen i ločen od sveta popolno razviti i vse razmere človeške dokončno spoznati.

Dalje i več bi zapisal, oznaniti rojakom, kak izverstno, nenavadno bitje je bila Josipina, — al namen teh verstic je le, Slovanom, ki so sledili z radostnim sercem i paznim okom nje spisovanju, i ki se žalostni po nji ozirajo, povedati: kaj i koliko je rajna spisala, da nje dela ne bodo poginile, temveč vse skerbno so-brane zagledale beli dan, da bi slavile njeno ime od roda do roda, da bi naduševale vnuka za vnukom, i bile na čast i korist velike matere naše!

Ako se jaz tega početja podstopim, véim, da bodem le željo nje, ki je bila s celo dušo moja, spolnil, i če tudi nje življenje popisati se prederzmem, se to iz tega vzroka zgodi, ker nje duša, svetu čudno zaključena, se ni nobenemu z vsimi svojimi blagostmi i darovi tak razlivala ko meni, kar nje lastna mati, s katero ste do zadnjega diha skupej živele i vsako osodo zvesto delile, sama poterdi.

I kdo je trenutkov i ur presrečnih, ko se je v pre-mišljevanji i občudovanji natvoro, v dosledovanji Večnega, v nebeškem naduševanju nje duša meni zastopno razodevala, ko tekle iz nje so misli visoke i čutki globoki ko rosa na travi bliščeča, ko zvezde na nebu bleskeče, — kdo je bil priča?!...

I to čem, kolikor je mojemu slabemu peresu i pomankljivemu izreku mogoče, zapisati, saj „duša“ — ah

pa ne dá se vjeti v besede popolno! — Kolikrat je v tem rajna sama tožila!

Teško tedaj je nje življenje popisati, — al zgoditi se mora i zgodilo se bode, ker bilo je v resnici ogledalo za slednjega človeka, posebno pa za Vas deklice i žene slovenske, ki ste pozabile svoj rod, ali pa za posvetnem preveč hrepenite.

Životopisu če pa slediti vse, kar je: za občinstvo pisala ali se mu podati zamore, — i tega je veliko več, kakor je do zdaj priobčenega.

Razdeliti se dajo vse dušne nje dela: 1) v povesti; 2) v razne spise, pesmi, prevode; 3) v liste; 4) v napeve i glasbenke.

1. Povestic je nekaj deloma v „Slovenski Bčeli“, deloma v dveh bukvah „Zore“ natisnjenih i sicer „nedolžnost i sila“, „Musa izdajnik“, „Slavjanski mučenik“, „Zvestoba do smerti“, „Svatoboj pašavnik“, „Boris“, „Rožmanova Lenčica“, i „Tverdislav“. Kaki občutki, kake misli v kaki besedi se razlivajo že v teh povesticah, kratkih po natisu, al neizmerno polnih duše zlatega zerna!

Razun teh povestic je spisala rajna še okrog dvajset družih, ki še niso zagledale belega dné i ki vse so vredne sestrice pred imenovanih. Naj se le nekte zmed njih imenujejo, kakor: „Vilica“, „Marula“, „Svobodolželjna Slavjanka“, „Rodoljub“, „Sodba Bretislavova“, „Spitigujev i udova“, „Nikola Zrinji“, „Sprava“, „Moč vesti“ itd. Zraven tega je pa moralo več povestic komaj začelih ostati, kakor jih je tudi več le v načertu ali celó le po imenu, naslovu i predmetu zaznamovanih. — Namenila je rajna spisati „Ogledalo človeškega serca“ v povesticah, in ž njimi zajeti kreposti i zlobosti njegove. Zbirala si je za to predmete iz zgodovine, naj ljubše slavjanske, da bi Slovanom živo govorili. Prekrasen namen! — al ni se do konca izpolnil. — Kak žalostno, da moralo je zastati tako serce, ki je toliko v sebi hranilo!

2. Pesmi, razni spisi, prevodi.

Pisala je jedno jedino i v resnici izverstno pesem: „Zmiraj krasna je narava“, ki se nahaja v „Slovenski Bčeli“. Zapisana, razlita je v njej vsa narava, kakor je živa. „Zmiraj krasna“! Tak jo zapopade čisto serce — duša nebeška!

Med spisi moram naj prvo opomniti sestavka „Metrika proze“. Čuditi se mora slednji temu sestavku. Da je rajna spisateljica tak metriško pisala ko malokdo drug, priča vsaka verstica njenih povestic. Da je pa lastnost, metriško pisati, ki je z doslednostjo misel osko zvezana i mora biti duhu prirojena, tudi v vodilih, pravilih i dokazih, i sicer tako dosledno, premišljeno, umetno i jednotno izrekla, — to mora človeka prevzeti!

Opomnim še dalje prekrasnih sestavkov: „Na grobu Prešerna“, „Grecia — Slava“, „O kipih Velesovskih“, „Hoja iz Predvora na Turn“, „Pusti grad“, „Jesen“, „Donava (o poroki cesarjevi)“ itd. — Tudi v tej versti je komaj začeto delo, jedna tragedia: „Vilica“ — ki bi bila, kolikor se iz začetka viditi zamore, izverstna bila; predmet je tisti ke v zgorej imenovani povesti.

Omeniti je še prevod ilirske novele: „Nepoznani dvobojujnik“. (Konec sledi.)

Ozir po domačii.

Ormož na Štajarskem.

(Dalje.)

Od kod slovensko ime Ormož? od kod nemško Friedau? Slovensko ime Ormož izpeljujejo nekteri od tistega časa, ko je v letu 1199 Miroslav Ptujski (Friedrich von Pettau) na tem mestu silovite Madžare potolkel in drugo leto potem zemljo to daroval nemškimi križnikom, katerim so jo tukajšni slovenski stanovavci,

ker je bila poteptana in nerodovitna, iznova izorati in obdelati pomagali. Ker so bili z besedo „ori (orji) mož!“ k delu siljeni — pravijo — je ostalo temu kraju ime Ormož. Pozneji so omenjeni lastniki na tem kraji mestice sozidali, ga v brambo zoper mažarske napade obdali z zidovjem in grabni, ki so še dandanašnji viditi, in mu v spomin teško zadobljenega miru (Frieden) nemško ime „Friedau“ dali. Še zdaj se na vratih izhoduje strani kamen vidi, v kterega je mestni gerb — brnistolp od solca in lune razsvitljen — vsekan. Nemški napis: »Dieser alte Stadtstein Gotteshand — Friedau ist sie genannt — von vorigen Zeiten wohl bekannt. 1635«, ki je bil napravljen pod imenovanim stolpom, je roka nespametnih ljudi pokončala. Ker je križarski red potem, ko je mažarskega jarma rešene Slovence v svojo last dobil, mogel skerbeti za omiko svojih seljakov, je napravil cerkev in faro v tem kraji, in od te dóbe izvira ustanovljenje farne cerkve ali saj stranske kapelice, kakor tudi trojnih cerkev bližnje okolice, namreč v Veliki Nedelji, v Središču in pri sv. Miklavžu, ker tudi te spadajo redu nemških križnikov, od kterega je znano, da se je osnoval ob času križarskih vojsk okoli leta 1100, ko so se poganjali Saracenom (Turkom) vzeti božji grob.

Važniše pa se mi zdí terdenje tistih, ki pravijo, da mestice naše je dobilo ime svoje od Ormoža, nekoga mesta v starodavni dolnji Ilirii (današnji Bulgarii), od kodar so prvi Ormožani prišli in tu se naselivši svoji novi naselitvi ime „Ormož“ dali. To poterjujejo še mnoge druge v tem kraji navadne imena, na priliko: Runc, Rucmanec — imeni vesí, Sekulovci — stanovavci v okolici sv. Tomaža.

V še stareje čase pa sega tista izpeljava tega imena, po kateri je Ormož ime dobil od „Ormužda“, perziškega solnčnega božanstva, katero so molili stari Slovani, tedaj tudi prebivavci tega kraja, kakor naš učeni starovinar gosp. prof. Davorin Terstenjak v svojem spisu: „Kdo so bili Ambidravi?“ dokazuje. (Konec sledi.)

Novičar iz austrijskih krajev.

Iz Pole v Istrii 20. aug. Danes je tukej birma (kriзма), ker škof iz Poreča so še le te dni sem prišli. Pred nekoliko leti so poreški škof pol leta v Poreču in pol leta v Poli stanovali, ali zdaj pridejo sem vsako leto le za malo časa, da ogledajo cerkve in opravijo bolj važne reči. Stolno cerkev, posvečeno sv. Marii nebovzeti in sv. Tomažu apost. pa bi bilo treba, da bi jo veliko popravili, ker je dosti slabo oglešana. Posebno umetnega ni v ti cerkvi veliko; le dve podobi iz povesti sv. pisma starega zakona, ste pomina vredne. Ena očituje tempel Dagona pri Filistejih, ki so bili Judom v neki vojski skrinjo miru in sprave ukradli, in ko so jo bili pripeljali v svoj tempel, se je malek Dagon poderl in med ljudstvo filistejsko je prišla kuga z mnogimi družimi nadlogami. Druga podoba kaže, kako Filisteji prestrašeni od toliko nadlog, ono skrinjo na voz devajo in va-nj dve mlade kravi vpregajo, ktere ste jo peljale v Jeruzalem; viditi je tukaj tudi kralja Davida, ki pri ti priložnosti veselja pleše, na arpo brenka in poje. Tudi kropilo v cerkvi je zanimivo; lepo izdelano iz belega marmelja je bilo nekđaj žertvenik v starih paganskih časih.

Ker sem v začetku od škofa govoril, še povém, da sedanji škof žlahni Peteani, rojeni v Gorici, so zares milostljiv, blag gospod in oču ubogih, zlasti ubogih učencov. Oni pošiljajo v šolo vsako leto 6 ali 8 mladenčev na svoje stroške; al ti mladenči ne hodijo v šolo v domovini, ampak na Laškem v Chioggi pri Benetkah. Uzrok tega je, kakor sem slišal, ker tam niso šole tako teške, kakor kje drugod, in tudi stroški živeža ne tako veliki, kakor v kakšnem drugem mestu. Al dobiček za domovino tudi ni takšen, kakor bi bil kje drugod, ker ta

Sloystvine reči.

Opomba o doveršivnih glagolih.

(Konec.)

Staroslovenščina nam tedaj v omenjenih in veliko družih izgledih očitno kaže, da naša navadna raba doveršivnih kakor tudi nedoveršivnih glagolov v določnem naklonu sedanjega časa ni ptuja, je le veliko bolj v pravi slovenščini vterjena. Pri vsem tem pa vendar morebiti še kdo poreče: Kako more n. pr. pošljem, poročim itd. v sedanjem času prav biti, ker na vprašanje: „kaj delaš?“ se mora odgovoriti z nedoveršivnim glagolom: pošiljam, poročujem ali poročam itd.? — Kdor dvojnega djanja, po slovenskih glagolih ločenega dobro ne pozna, in ne vé, da si Slovenci vsako djanje od dvéh strani mislijo, tega gotovo ne bo mogel razumeti. Slovenci si namreč vsako djanje mislijo: a) od strani nasebnosti, to je, kakor je djanje samo na sebi brez ozira na doveršenost, in b) od strani doveršenosti, to je, doveršenega ali spolnjenega djanja; in pri govorjenji na to gledajo, kar je po njih misli od slehernega djanja povedati treba.

Če me tedaj kdo vpraša: kaj delaš? hoče vediti moje nasebno djanje brez ozira na doveršenost, zato mu moram z nedoveršivnim glagolom odgovoriti, n. pr.: pošiljam, poročam, se oblačim itd. Če pa komu od strani doveršenosti ali tako govorim, da mu hočem doveršeno ali spolnjeno djanje naznaniti, mu moram reči: pošljem, poročim itd. Če mu rečem: pošiljam, poročam itd. bo le toliko vedil, da sem v tem djanji zapopaden ali da se z njim pečam; pa iz tega še ne more vediti: ali ga hočem tudi doveršiti, ali ga bom tudi spolnil ali ne. Naj mu pa rečem: pošljem, mu povém, da to djanje spolnim. In le smešno bi bilo mu še praviti, da sem se pred spolnjenjem djanja s tem djanjem pečal, ali da mu tudi pošiljam, če mu pošljem; da tudi kupujem, če kupim; da tudi prisegam, če prisežem; da se tudi oblačim, če se oblečem itd. Temu nasproti se pa lahko zgodi, da kdo pošilja, pa ne pošlje; kupuje, pa ne kupi; prisega, pa ne priseže; se oblači, pa se ne obleče itd. Ker so pa: pošiljam, poročam, se oblačim itd. ne le nedoveršivni, ampak tudi ponavljavni glagoli, tedaj tudi od te strani ne more nikakor prav biti, če kdo hoče eno djanje, ako ni nasebno brez ozira na doveršenost, z njimi naznaniti.

Da enakostransko priporočena raba le samo nedoveršivnih glagolov v določnem naklonu sedanjega časa je duhu slovenskega jezika nasproti, se vidi tudi že iz tega, ker gosp. pisatelj omenjenega sestavka sam pravi: a) „Tudi meni, tudi drugim se je to čudno zdelo“. Kako bi se mu moglo to čudno zdeti, ko bi bilo to v njegovem maternem jeziku res vterjeno? Navada le stori, da nam rado spodleti, pa ne, da bi se nam moglo čudno zdeti. — b) „V drugih naklonih sed. časa namreč: v nedoločnem, velivnem, želivnem, pogojivnem in namenivnem smémo rabiti, kakor si djanje mislimo — doveršeno ali nedoveršeno, enkratno ali večkratno — glagole doveršivne ali nedoveršivne“. — Komu bi se to čudno ne zdelo, in kdo bi osupnjen ne vprašal: zakaj bi pa v določnem naklonu sedanjega časa ne smeli tako govoriti, kakor si djanje mislimo? — Da pa Slovenci od nekaj pri vsakem djanji na doveršenost, ki delo venča, radi mislijo, in to pogostniši od družih Slovanov z doveršivnimi glagoli razodevajo, kdo jim bo to zameril in jih zato grajal? M—o.

O literarni zapuščini
Josipine Turnogradske Tomanove.

(Konec.)

3. Listi. Resnično je, kar pravi modri Goethe, da je marsikteri, ki ga še po imenu ne poznamo, v svojih listih več izverstnega pisal, ko dalječ sloveči pisatelj, — i to se bi bilo nad Josipino, ko bi ne bila nič drugega ko same liste pisala, dostojno spolnilo. I če omislim, da ona ni ne verstice i besedice nepremišljeno pisala, da je „svojim“ prijatlom in prijaticam na blizo i dalječ v tuje kraje o vsih razmerah človeških i o najvišjih videjah, o Bogu, svobodi, ljubezni, domovini, zgodovini narodov, natvori, vedah i umah dopisovala, i da se je tacih listov število na več sto naraslo, tak lahko sledni previdi, koliko medú, zlata, biserov i žlahnih zern iz nje dušnih zakladov v tih pismih leži.

Skerbel bodem, da, kar je listov v moji roci, jih dobim i nabere iz njih nebeško blago.

4. Napévi i glasbenke. Bila je rajna preizverstna sviraljka na glasoviru. Razlivala je v čarovne glase svoje čutke i misli, ker v glasu se duša bolj dá izreči kakor v besedi, — al malo, premalo od tega je zapisala.

Mili „Občutki“ so zadosti znani — al ne tako „Tri rožice“ i „Napitnica“, vse izverstne pesmi! — Ne morem i ne smem zamolčati, da je tudi vedno od spevoigre: „Čertomir i Bogomila“ govorila i tudi že več pesem iz nje prepevala, ki so se pa le v spominu i glasu njenih ohranile i niso zapisane. Posebno izversten je samospjev Čertomira, ko svojim vojakom, preden z njimi udari na vruga, napije „na Slavo i dom“, i za tem doneči kor serčnih vojakov. Neizrečeno mil i pomemben je dalje samospjev ribiča, ki jutro po bitvi zgubljeni veslja tužen po bohinskem jezeru i poje:

„Plavaj, plavaj prosta ribica,
Vjela boš se v mrežico itd.

„Glasbenk“ (kakor jih je sama imenovala) je tudi žalibože! nekaj pošumelo za večno, — ostale so le sledeče zapisane: „Rodoljubice“ (okrogle), „Spominčice“ (okrogle), „Zoranka“ (polka) i „Milotinke“ (gorenske), vse prekrasne, mile i izvirne!

To so dušne dela Josipine Turnogradske. — Zadosti — gotovo veliko jih je, ker ona je bila pri vsem tem, da je spisovala i se vedno učila, najzvestejša hčer, najboljša sestrice, najskerbnejša i ljubejša ženica — i v vsakem obziru gospodinja izverstna.

Pa zapustila me je duša moje duše, iskra mojega serca, — i naloga ostala mi je teška, al jedina ljuba i sveta: nje spomin, ki si ga sama je stavila živa, ohraniti dostojno i vredno!

Bodem tedaj vse dela, ki jih je zapustila, skerbno sobral, jih s svojo najboljo previdnostjo vverstil in jih natisu, kakor hitro mi opravila mojega poklica pripusté, z njeno podobo izročil. Pa to vse če dobro premišljeno in ne prenačljeno biti, ker bi krivda bila velika do rajne i njenega duha, ako bi nje dušne dela ne prišle v vredni obliki na dan.

Preden sklenem, naj Vam še, predragi Slovani, ko sem Vam oznanil, kaj da je bila i kaj da je pisala Josipina Turnogradska, i ki se morebiti čudite, da je bila ona tako molčeča, povém, da je molčala, ker je bila pri svoji nenavadni popolnosti neizrečeno ponižna — i je zmiraj le po tihem dalje hrepnela.

Stala je rožica rujna v spomladi — izcvetena prekrasno, mirisno duhteča, radost prečudno krog sebe zlivaje —, i pride vihar nenadjan, strašan, — odterga ji berst neizrašen še, — pritiene neusmiljeno bolj i zlomi tudi rožico milo —: prazno i mertvo je mesto, kjer bila je „jedinica ona“! — Dr. Lovro Toman.